

<https://www.apa.kz/download/dissert/Salmanova/andatpa/mobile/index.html#p=1>. Жүгінген күні: 29.07.2022 ж.

4 ҚР ҚН 3.01-00-2011 «Қала құрылысы құжаттамаларын әзірлеу, келісу және бекіту тәртібі туралы нұсқаулық» құрылыс нормалары // Нормативтік техникалық құжаттардың мемлекеттік бірыңғай қоры. – URL:

<https://www.egfntd.kz/upload/NTD/%D0%A1%D0%9D%20%D0%A0%D0%9A/Updated/%D0%A1%D0%9D%20%D0%A0%D0%9A%203.01-00-2011.pdf>. Жүгінген күні: 30.07.2022 ж.

5 Қазақстан Республикасының Жер кодексі // Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL:

<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K030000442>. Жүгінген күні: 28.07.2022 ж.

6 «Қала құрылысы жобаларын (егжей-тегжейлі жоспарлау жобалары мен құрылыс салу жобаларын) әзірлеу, келісу және бекіту қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрінің 2020 жылғы 30 қыркүйектегі № 505 бұйрығы // Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2000021342>. Жүгінген күні: 30.07.2022 ж.

7 Т.Мұсабаев, К.Молдағалиева Система градостроительного планирования Республики Казахстан и перспективы ее развития// Научно-практический журнал «Транзитная экономика».-2015. №3. С. 57-68 URL: https://tranzit-as.kz/wp-content/uploads/2018/06/Tranzit_2015_3.pdf. Жүгінген күні: 02.08.2022 ж.

Кәсіпкерлік қызметтің концептуалды негіздері мен ерекшеліктері туризмді дамыту факторы ретінде

С.Ш. Мамбетова¹ А. Дінмұхаммед²

¹Менеджмент кафедрасының профессоры, э.ғ.к.

²«Менеджмент» мамандығы бойынша 1 курс магистранты

Dinmukhammed.askar@mail.ru, sagynvsh.2012@mail.ru

^{1,2}академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Кәсіпкерлік қызметтің концептуалды негіздері мен ерекшеліктері туризмді дамыту факторы ретінде мақалада туристік бизнестің туризм индустриясындағы экономикалық және әлеуметтік рөлі қарастырылған. Туристік кәсіпкердің мотивтері мен сипаттамаларының айырмашылықтары, табысты кәсіпкердің сипаттамалары, қасиеттері мен дағдылары талданған. Дамыған экономикалық жүйенің ең маңызды элементі қоғамның қарқынды экономикалық және әлеуметтік дамуына ықпал ететін кәсіпкерліктің маңыздылығы сипатталған. Белгілі бір уақыт кезеңіндегі кәсіпкерлік қызметтің даму деңгейін сипаттайтын және оның даму тенденцияларын анықтауға мүмкіндік беретін көрсеткіш кәсіпкерлік қызмет екендігі дәлелденген.

Кілт сөздер: кәсіпкерлік, туризм, туристік кәсіпкерлік, бизнес, табыс, кәсіпкерлік қызмет, туризмнің экономикалық рөлі

Заманауи туристік бизнес – экономиканың ең ірі және қарқынды дамып келе жатқан секторларының бірі. Туризм саласы жұмыс орындарын құруда және жұмыссыздықты азайтуда маңызды рөл атқарады. Көбінесе туризм индустриясы қоғамдағы экономикалық және әлеуметтік өзгерістердің агенті ретінде қарастырылады.

Туристік мотивтер мен преференциялардың тұрақты өзгеруі, туристік бағыттардың дамуының тұрақты сипаты, жаңа туристік өнімдер мен қызметтерге сұраныстың артуы, жаңа туристер санының өсуі және сайып келгенде, бәсекелестіктің артуы туризмнің дамуына ықпал етеді. Кәсіпкерлік пен инновация туристік индустрияның жаһандық және аймақтық

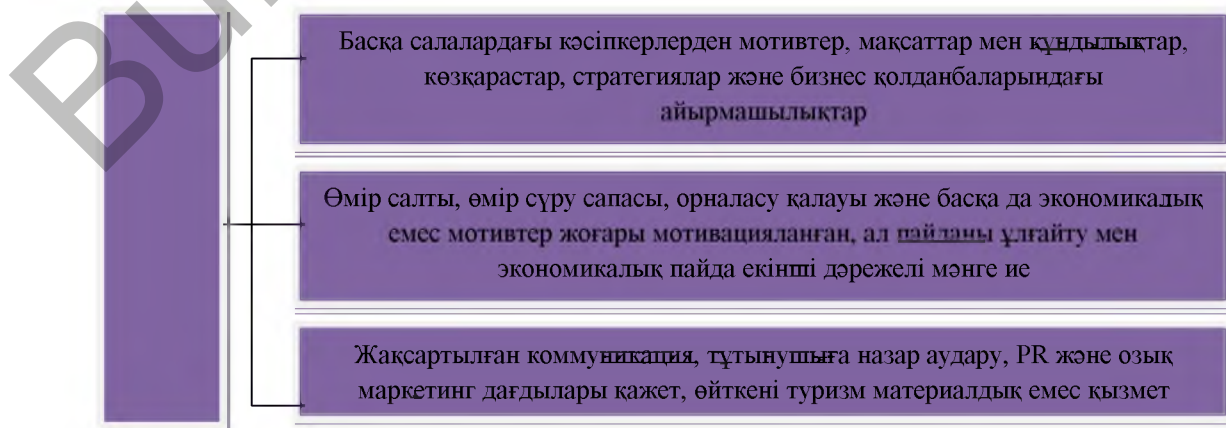
деңгейде табысы мен дамуының негізгі құрамдас бөліктері болып саналады. Көптеген ғалымдардың пікірінше, туризм, қонақжайлылық және демалыс индустриясы ең алдымен кәсіпкерлікке негізделген, ал туристік кәсіпкерлік бизнестің дамуын тұрақтандыруға стратегиялық қолдау көрсетудің бір жолы болып табылады.

Туристік кәсіпкерлік туристердің қажеттіліктерін қанағаттандыру жолымен материалдық игіліктер алу негізінде жұмыс істейтін заңды туристік кәсіпорынның құрылуымен және жұмыс істеуімен байланысты қызмет ретінде анықталады. Қазіргі туристік кәсіпкерліктің дәстүрлі кәсіпорындардан бастап жергілікті гастрономиялық туризмді, ауылдық шытырман оқиғалы туризмді, тұрақты аймақтық экотуризм пакеттерін, іс-шаралар туризмін және фестивальдерді, шынайы және этникалық отбасылық мейрамханаларды, отбасылық қонақ үйлерді, «төсек және таңғы ас» сияқты қызметтерді ұсынатын инновациялық шағын және орта кәсіпорындарға дейінгі көптеген әртүрлі нысандары бар.

Соңғы жылдары туризмдегі кәсіпкерліктің рөлі тақырыбына көбірек көңіл бөлінуде. Р.Рассел «қазіргі туризм инновация, дарындылық және кәсіпкерлердің көзқарасымен қалыптасады» деп мойындаса, Л.Ли «қонақжайлылық және туризм индустриясы кәсіпкерлік бизнестің құнарлы саласына айналды». Бірқатар зерттеушілер «негізгі кәсіпкерлердің белгілі бір шеңбері туризм мен қоғамдастықтың дамуы үшін маңызды» екенін атап көрсетеді.

Басқа салалардағы кәсіпкерлік үдеріспен салыстырғанда, туристік кәсіпкерлердің өзіндік ерекшелігі бар: олардың өмір салты мен экономикалық емес ынталандырулары жоғары ынталандырылады. Туристік кәсіпкерлік саласындағы зерттеулер көрсеткендей, туристік кәсіпкерлерде басқа салаларда жұмыс істейтін кәсіпкерлерге тән қасиеттер де ортақ: тәуекелділік, қаржылық тәуелсіздік, стратегиялық көзқарас, инновация, тұтынушыға бағдарлану және бейімделуге ұмтылу. Бірақ туризм және қонақжайлылық секторындағы кәсіпкерлер басқа кәсіпкерлерден арнайы PR әдістерін меңгеру, маркетинг және коммуникациялық дағдылар, сонымен қатар жоғары сапалы қызмет көрсетуге көңіл бөлу сияқты мәселелерде ерекшеленеді. Сондықтан, кәсіпкерлердің инновациялық басқарушылық және маркетингтік қабілеттері мен тамаша коммуникативті дағдылары кәсіпкерлік процестерді сәтті қолдануға үлкен оң әсер етеді. Ол 1 суретте туристік кәсіпкерлердің мотивтеріндегі айырмашылықтар көрсетілген, өйткені олардың мотивтері тек пайданы ұлғайтудан гөрі жоғары өмір сүру деңгейіне жетумен байланысты.

Туризм кәсіпкерлер үшін бұрын болмаған құндылық жасау үшін жақсы мүмкіндіктер береді. Туристерді тарту арқылы нарықтық сұраныстың өсуіне байланысты аймақтық дамудағы кедергілерді еңсеру жолдарының бірі ретінде қарастырылады. Қауымдастықты жоспарлаудың басты нүктесі экономикалық даму болғанына қарамастан, соңғы уақытта экономикалық, экологиялық және әлеуметтік дамудың «үштік сызығы» танымал болды. Жергілікті қауымдастықтар үшін бұл даму жолдары әрқашан күшті экзогендік әсерге ие болады.

Сурет 1. Туристік кәсіпкердің мотивтері мен сипаттамаларының айырмашылығы
Ескертпе – Дереккөздер негізінде құрастырған автор

Кез келген елдің аймақтарының алдында тұрған міндет салаға тым тәуелді болмай, туризммен байланысты мүмкіндіктерді барынша тиімді пайдалану болып табылады, өйткені шектен тыс тәуелділік сұраныстың ауытқуы арқылы жергілікті экономиканы өткір экзогендік қысымға ұшыратады. Өңірлер өздерінің позитивті жергілікті әлеуметтік капиталын белсендіріп, экономикалық даму мақсаттарын қоғамдастықтың басқа мақсаттарымен байланыстыруы керек, оның негізгі қозғаушы ресурсы кәсіпкерлік болып табылады.

Кәсіпкерлік процесс жаңа өнімдер мен инновациялық қызметтерге арналған жаңа идеяларды құру, бағалау, қолдану және коммерцияландырумен байланысты. Кәсіпкерлік процесс: идеяларды генерациялау, нарықты және мүмкіндіктерді зерттеу, бастамашылық жасау, ресурстарды жұмылдыру, ресурстарды бөлу, құқықтық институтты ашу, әлеуметтік ұйымдастыру, операцияларды бастау және басқару сияқты бірізді әрекеттерден тұрады. Ол идеяларды қалыптастыруды (сәйкестендіру, тұжырымдамалау және тану); сондай-ақ қолда бар мүмкіндіктерді бағалау мен жүзеге асыруды қамтиды. Фирманың түріне, меншік құрылымына және көлеміне қарамастан, кәсіпкерлік процесс бизнестің көптеген түрлеріне қолданылады.

Кәсіпкерлік процестің жалпы сипаттамасы келесідей шығарылады және көрсетіледі:

- тұтас процесс;
- динамикалық процесс;
- кәсіпкер жұмыс істейтін жүйе факторларының күрделі және көп өлшемді жиынтығының динамикалық өзара әрекеттесуі;
- әр кезеңнің өзіндік ерекшеліктері мен процедуралық ерекшеліктері бар екенін білдіретін бірегей процесс;
- жаңа кәсіпорындарды құру, бағалау, қолдану және коммерцияландыру, инновациялық идеялар және т.б. сияқты қадамдар тізбегі (процестің қадамдарын кейбір авторлар келесідей анықтайды: қол жетімді мүмкіндіктерді ашу, бағалау және енгізу және өсіру);
- процесс барысында өзгертін процедураларға күйдің өзгеруінің әсері;
- экономикалық, саяси, әлеуметтік, ұйымдық және экологиялық факторлардың әсері;
- орталық тұлға кәсіпкер болып табылады, өйткені ол шығармашылық, икемді, тәуекелшіл және жаңашыл сипатқа ие, сондықтан процесс кәсіпкердің жеке қасиеттері мен танымдық жағдайларының әсерінен қалыптасады;
- процестің әрекет ететін жағдайлары мен жағдайлары кәсіпкердің ерекшеліктеріне, дағдыларына, әдеттеріне және қарым-қатынастарына байланысты.

Кәсіпкерлік қызметті түсіндірудің тағы бір маңызды атрибуттары ескерілуі керек - мәдениет. Мәдениет «... материалдық және материалдық емес өмір салтына әсер ететін белгілі бір қауымдастық мүшелері ортақ тарихи қалыптасқан құндылықтардың, көзқарастардың және мағыналардың жиынтығы. Қоғамдастық мүшелері бұл жалпы сипаттарды отбасында, дінінде, білім беруде және жалпы қоғамда өмірінің әлеуметтену процестерінің әртүрлі кезеңдерінде меңгереді. Мәдениет - адамдар тобының әлемді түсіндіруіне күшті ықпал ететін күрделі және динамикалық құбылыс. Кәсіпкерлік белсенділікті нығайту үшін кәсіпкерлік қызметтің жандануына ықпал ететін оң әлеуметтік көзқарас қажет.

Жергілікті деңгейде де, ұлттық деңгейде де туризм мен аймақтық даму арасындағы ажырамас байланыс көптеген зерттеулердің нысаны болып табылады. Д.Сааринен Солтүстік Еуропаның аймақтық дамуымен келесі үш факторды байланыстырды: ЕО-ның болашаққа бағытталған саясаты; табиғат туризміне қарай өсіп келе жатқан тенденция және туризмге баламалардың нақты немесе сезілетін болмауы. Туризм «әлеуметтік және физикалық ортаны өзгертуге, қайта құруға арналған маңызды саясат құралы» болып қала береді. Туризмнің экономикалық рөлін түсінудің артуы, экономикалық үлес біркелкі бөлінбесе де, оны

әлеуметтік-саяси мәселеге айналдырды. Туризм бойынша бірқатар зерттеулерде туризм секторын ұйымдастыру кластерлер теориясына негізделген салаларға баса назар аударылады.

Дегенмен, шындық, туризмді дамыту барлық жерде елдің жалпы даму стратегиясымен байланысты емес. Көбінесе бұл шағын бизнестің қалыптасуы мен өмір сүруіне шешуші әсер ететін бірқатар жалпы мәселелермен байланысты. Д.Мюллер әдетте туризмді дамыту бастамаларына әсер ететін бірқатар жалпы мәселелердің тізімін келтіреді:

- шешім қабылдауда жергілікті бақылаудың болмауы. Қауымдастықтар сыртқы субъектілерге тәуелділікті азайту үшін эндогендік өсуге назар аударуға тырысады;

- жеке экономикалық дамуды орталыққа немесе басқа аймақтарға көбірек байланыстыратын және жергілікті ынтымақтастықты ынталандырмайтын ішкі экономикалық байланыстар мен ақпараттық ағындардың әлсіздігі;

- нарықтардан географиялық алшақтық және нашар инфрақұрылым – туризмді алаңдататын проблеманың өсуі;

- халық саны азайып бара жатқан қартаюу қоғамдары;

- оң өзгерістердің ықтималдығын төмендететін инновациялар мен адами капиталдың болмауы.

Туристік әлеуетті дамыту және салаға инвестиция тарту үшін «Kazakh Tourism» Ұлттық компаниясы құрылды, оның негізгі функциялары:

- 1) Қазақстанды халықаралық туристік бағыт ретінде ілгерілету;

- 2) Қазақстанның туристік брендині кәсіби басқару;

- 3) маркетингтік стратегияны қалыптастыру және жүзеге асыру;

- 4) келетін және ішкі туристерді тарту;

- 5) туристік индустрияға сыртқы және ішкі инвестициялар ағынын ынталандыру;

- 6) инвестициялық жобаларға азшылық негізде қатысу;

- 7) туризм индустриясы үшін білікті мамандарды даярлау орталықтарын құру.

Табысты кәсіпкер – ақылды және тәуекелшіл менеджер, (тіпті өз қателерінен де) үйренуге әрқашан дайын желілік серіктес, моральдық, әлеуметтік және іскерлік этиканың елеулі арсеналына ие. Ғылыми әдебиеттерде кәсіпкердің сипаттамаларының бірлігі жоқ. Бірқатар зерттеушілер инновациялық әлеуетке назар аударады, ал басқалары тәуекелге бару қабілетін анықтайды.

Бизнестің сан алуан түрлері болғанымен, жаңашылдық пен креативтілік барлық кәсіпкерлердің негізгі мотивтері мен ерекшеліктері екені анықталды. Көбінесе «инновация» сөзі кәсіпкерлікпен қатар қолданылады. Инновация білімді коммерциялық өнімдерге, процестерге және қызметтерге айналдыру ретінде анықталады. Инновациялар тек жоғары технологиялық салаларда ғана емес, кез келген өнеркәсіп секторында болуы мүмкін және олар жоғары сапа мен тиімділікке ие.

Кәсіпкердің процестің табысты болуы үшін қажетті тағы бір негізгі сипаттамаларының бірі білім болып табылады, өйткені қажетті білім кәсіпорынның өсуіне тікелей әсер етеді. Кәсіби дағдыларды оқыту арқылы шыңдауға болады. Бірақ табысты кәсіпкерлік үшін тек біліктілік пен жаңашыл және креативті қажетті теориялық білім жеткіліксіз (2 сурет).

Кәсіпкердің жалпы сипаттамасы, табысты кәсіпкерлік үшін қажетті қасиеттер мен дағдылар

Өсу факторларына, табыстылыққа, басқарушылық және қаржылық тәуелсіздікке жоғары қызығушылық

Кәсіпкерлік үдеріс саласында жоғары білім/немесе техникалық білімнің болуы

Айырықша белгілерді қалыптастыру үшін қолда бар мүмкіндіктерді онтайландыру мүмкіндігі

Мәселелерді шешу қабілеті және күшті бәсекелестерге тәуелді болмау, мәселелерді шешу жолдарын іздеуде тәуекелге барудан қорықпау

Сурет.2 Табысты кәсіпкердің сипаттамалары, қасиеттері және дағдылары
Ескертпе – Дереккөздер негізінде құрастырған автор

«Ең бастысы, кәсіпкерлер жаһандық өзгерістердің үнемі жеделдеуінен мүмкіндікті көреді». Кәсіпкерлік – бұл өзгерістерге деген оң көзқарас қана емес, сонымен бірге белсенді, өзгерістерге ұмтылу арқылы өз мүмкіндіктерін жүзеге асыру. Кәсіпкерлер өз кәсіпорнының табысты болуын қамтамасыз ету үшін нарық сұранысына сай тәуекелге барады. В.Гартнер, Н.Картер және Д.Хиллз кәсіпкерлер пайда болатын бизнес-идеялар үшін мүмкіндіктер ашады деген түсінікті деконструкциялайды. К.Кох кәсіпкердің негізгі мінез-құлық қасиеттері ретінде атап өтеді: тәуекел, шешім қабылдау, креативтілік, өндірістік факторларды жеңілдету. С.Флора бұл қасиеттерге өзіндік тиімділікті, жетістік мотивациясын, белгісіздіктен әлсіз қашуды қосады.

Сонымен, жетілген экономикалық жүйенің ең маңызды элементі қоғамның қарқынды экономикалық және әлеуметтік дамуына ықпал ететін кәсіпкерлік болып табылады. Белгілі бір уақыт кезеңіндегі кәсіпкерлік қызметтің даму деңгейін сипаттайтын және оның даму тенденцияларын анықтауға мүмкіндік беретін көрсеткіш кәсіпкерлік қызмет болып табылады, ол бизнес қауымдастығының әлеуетін анықтауға, оның дамуын ынталандырушы және тежеуші факторларды ашуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Entrepreneurship in Tourism: научное издание / А. Walmsley. - London ; New York : Routledge, 2019. - 238 p.
2. Предпринимательство: теория, процесс, практика : учебник / Дональд Ф. Куратко. - 10-е изд. - Нур-Султан ; Алматы : Национальное бюро переводов, 2019. - 513 с

Қазақстанда әлеуметтік кәсіпкерлікті жетілдіру жағдайлары

А.К. Мұхтарова¹, А.С. Ахметова²

¹Менеджмент мамандығы бойынша 4 курс студенті

²Менеджмент кафедрасының магистрі, аға оқытушы
aminooom16@gmail.com, ahmetova.2017.86@mail.ru

^{1,2} академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытудағы қазақстандық тәжірибені зерделеу және оны одан әрі көбейту және тарату мүмкіндіктерін талдау бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып табылады. Еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуына қосатын үлесін арттыру, сондай-ақ қоғамның әлеуметтік мәселелерін тиімді шешу мақсатында Қазақстанда әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдау және одан әрі дамыту бойынша ұсынымдар берілген. Әлеуметтік кәсіпкерлік мағынасы толық ашылған. Мақалада әлеуметтік кәсіпкерліктің